

*Білоусов Є. М.,**кандидат юридичних наук,**доцент кафедри міжнародного права**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОГО ЗМІСТУ ІННОВАЦІЙ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню проблеми деяких аспектів юридичного змісту інновацій та їх місця в законодавчому полі. Проаналізовано вихідні правові позиції стосовно визначення поняття «інновації» у контексті законодавчого забезпечення. Досліджено співвідношення інновації та інноваційної сфери з економічною безпекою держави, звернуто увагу на проблему методологічного та термінологічного забезпечення господарсько-правової науки.

Ключові слова: економічна безпека, інновація, інноваційна сфера, інноваційний шлях розвитку.

Постановка проблеми. Досліджуючи проблему юридичного змісту інновацій та їх місця в законодавчому полі, слід звернути увагу перш за все на те, що як кінцевий результат науково-технічної діяльності інновація являє собою лише продукт, правовий зміст якого розкривається через категорію речей.

З інноваціями тісно пов'язана така правова категорія як інноваційна діяльність, яка по-різному трактується в правовій науці, але в її основі лежить розуміння інноваційної діяльності як складного послідовного процесу від зародження ідеї (нематеріальна складова інновації) до її конкретного втілення та подальшого використання (матеріальна складова). Власне, це обумовлює точку зору щодо можливості і необхідності поділу інноваційної діяльності на «нематеріальну» і «матеріальну». Перша регулюється переважно нормами права про інтелектуальну власність, друга – і правом інтелектуальної власності, і господарським, і навіть цивільним правом. Хоча використання саме таких характеристик для опису складових інноваційного процесу є умовним і пояснюється лише особливостями кожної з них.

Натомість український законодавець не розділяє та не визначає вказані складові інноваційної діяльності. Так, у ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» вона визначається, як діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [1].

Цікаво що подібне, однак не автентичне визначення інноваційної діяльності міститься і в Законі України «Про інвестиційну діяльність», у ст. 3 якого зазначається, що інноваційною діяльністю є сукупність заходів, спрямованих на створення, впровадження, поширення та реалізацію інновацій відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» з метою отримання комерційного та/або соціального ефекту, які здійснюються шляхом реалізації інвестицій, вкладених в об'єкти інноваційної діяльності [2].

Можна констатувати, що законодавець розділяє не лише поняття «інновації» та «інноваційного продукту», але й «інноваційної продукції». Так, під інновацією розуміються новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери. Під інноваційним

продуктом законодавець розуміє результат науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки, що відповідає вимогам, встановленим законодавством. А от інноваційна продукція визначається як нові конкурентоздатні товари чи послуги, що відповідають вимогам, встановленим законодавством [2].

Загалом, слід зауважити, що створення інноваційної моделі розвитку національної економіки забезпечить її конкурентоспроможність та вихід на траєкторію сталого розвитку. Тому перехід до такої моделі поступово стає імперативом державної політики, що виявляється насамперед у становленні ефективного правового регулювання відносин у сфері інновацій. Сучасна нормативно-правова база (закони, укази Президента, підзаконні акти у формі постанов Уряду, наказів центральних органів виконавчої влади тощо) стосовно науково-технічної та інноваційної діяльності налічує близько 200 документів. Зокрема, національне інноваційне законодавство включає норми Конституції України, Господарського кодексу, Закону України «Про інноваційну діяльність», Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні», Закону України «Про інвестиційну діяльність», Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інших нормативно-правових актів, які визначають правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлюють форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямовані на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом [3].

Виклад основного матеріалу дослідження. Вихідні правові передумови державної інноваційної політики закладено в Конституції України. Стаття 54 гарантує громадянам свободу наукової і технічної, а також інших видів творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав. У цій самій статті визначено, що держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством. Крім згаданих законодавчих актів, слід окремо відмітити прийняту Верховною Радою України 13 липня 1999 року Концепцію науково-технічного та інноваційного розвитку України. Вона містить основні цілі, пріоритетні напрями та принципи державної науково-технічної політики, механізми прискореного інноваційного розвитку, орієнтири структурного формування науково-технологічного потенціалу та його ресурсного забезпечення. Вона визначає засади взаємовідносин між державою та суб'єктами наукової та науково-технічної діяльності, які ґрунтуються на необхідності пріоритетної державної підтримки науки, технологій та інновацій як джерела економічного зростання, складника національної культури, освіти та сфери реалізації інтелектуального потенціалу громадян. Дія Концепції розрахована на період стабілізації економіки та досягнення постійного її розвитку [3].

Окрему актуалізацію в контексті дослідження взаємозв'язків економічної безпеки держави із інноваційними процесами отримує проблематика визначення державної інноваційної політики та засобів її забезпечення. Причому її також можна роз-

глядати в двох площинах: з точки зору господарсько-правової науки та науки державного управління.

Так, В.І. Захарченко, Н.М. Корсікова, М.М. Меркулов пропонують під державною інноваційною політикою розуміти сукупність певних напрямів, форм і методів діяльності держави, спрямованих на створення взаємопов'язаних механізмів інституційного, ресурсного забезпечення підтримки та розвитку інноваційної діяльності, на формування мотиваційних факторів активізації інноваційних процесів [4, с. 119].

Подібне тлумачення знаходимо і в працях Л.І. Федулової, яка вказує, що інноваційна політика – комплексна система заходів щодо стимулювання розробки, супроводу, управління, планування і контролю процесів інноваційної діяльності у сфері науки, техніки і матеріального виробництва, пов'язаних з адекватними заходами у важливих сферах життєдіяльності суспільства, що забезпечують створення необхідних умов реалізації поточних та перспективних цілей соціальної складової розвитку держави [5, 435].

Аналізуючи ці визначення, слід звернути увагу, що науковці передбачають наявність двох систем: системи управління інноваційними процесами у вигляді органів державної влади, та власне керованої системи – інноваційних процесів чи інноваційних відносин, сукупність яких і дає змогу створювати, а потім впроваджувати інноваційні продукти. У цьому виражається економічна складова державної інноваційної політики, коли держава виступає регулятором та гарантом забезпечення прозорості та стабільності інноваційного розвитку. Важливо це ще і тому, що інноваційний сектор, як уже зазначалося вище, тісно пов'язаний з інвестиційним, а, відтак, держава гарантує і права інвесторів, що є одним із аспектів економічної безпеки держави.

Але державну інноваційну політику слід розглядати і в юридичному контексті, тому доцільно звернутися до досліджень Л.А. Швайки, який вказує, що державна інноваційна політика – це комплекс правових, організаційно-економічних та інших заходів держави, спрямованих на створення належних умов для розвитку інноваційних процесів в економіці, стимулювання впровадження результатів інноваційної діяльності у виробництво [6, с. 504].

Дослідник не даремно на першому місці розмістив саме правові заходи, оскільки визначальним для будь-яких суспільних відносин, у тому числі і відносин в інноваційній сфері, є правове поле, у межах якого вони відбуваються. Тобто завданням держави є створення такого законодавчого підґрунтя, яке б передбачало існування дієвих господарсько-правових механізмів регулювання інноваційних відносин. Держава є гарантом і тільки гарантом та не може адміністративно регулювати будь-які ринкові процеси.

На цьому акцентують увагу й інші дослідники. Так, Н.В. Краснокутська зауважує, що під інноваційною політикою слід розуміти комплекс принципів та взаємопідтримуючих економічних, правових, організаційних і соціальних методів планування, стимулювання, регулювання та контролю процесів інноваційної діяльності в науково-технічній та виробничій сферах. Основним завдання державних органів є визначення мети інноваційної політики, основних принципів її здійснення, а також механізму реалізації відповідних заходів [7, с. 504].

І.А. Сільченко визначає державну інноваційну політику як складову частину державного регулювання економіки, що пов'язана із закріпленням за інноваціями структуроутворюючої, капіталоутворюючої та інституціональної ролі в економіці, формуванням інноваційного сектора промисловості й інноваційного підприємництва, реформування системи суспільного поділу праці, поглибленням глобалізаційних тенденцій [8].

Цікаво, що автори розділяють поняття інноваційної діяльності і науково-технічну та виробничу сфери. З одного боку, це дає всі підстави стверджувати, що інноваційні відносини можуть існувати самі по собі, а з іншого – вносить певну суперечливість у теоретико-методологічний апарат державного регулювання економіки, оскільки виявляється, що інноваційні відносини можуть існувати поза виробничою та науково-технічною сферами.

Досить цікаву позицію висловлюють російські фахівці С.А. Агарков, Е.С. Кузнєцова, М.О. Грязнова вказуючи, що державна інноваційна політика – це складова частина соціально-економічної політики, яка виражає ставлення держави до інноваційної діяльності, визначає цілі, напрями, форми діяльності органів державної влади в області науки, техніки і реалізації досягнень науки і техніки [9].

У контексті співвідношення інновацій та інноваційної сфери з економічною безпекою держави важливе місце посідає проблема методологічного та термінологічного забезпечення господарсько-правової науки. Справа в тому, що Україна, проголошуючи інноваційний шлях розвитку економіки в цілому, потребує реальних заходів його реалізації. Декларування тих чи інших пріоритетів розвитку, у першу чергу на рівні законодавства, потребує відповідного організаційно-правового та інституціонального підґрунтя, але для цього потрібна єдина методологія та єдині підходи до розробки механізмів господарсько-правового регулювання відносин у сфері економічної безпеки та інноваційної безпеки держави.

Власне, поняття інноваційна безпека держави, якщо ув'язувати інновації з економічною безпекою як дві категорії, що суміжно існують в одній економічній реальності, не зустрічається у національному правовому полі. Вітчизняний законодавець більше схиляється до доцільності застосування таких правових конструкцій як «національна безпека в науково-технологічній сфері» та «наукова-технічна безпека». Термін «інноваційна безпека» застосовується переважно на мікроекономічному рівні і стосується виключно суб'єктів господарювання. Більше того, відсутність нормативно-правового акта, який би регулював відносини у сфері забезпечення економічної безпеки України, зумовлює віднесення науково-технічної безпеки до напрямків національної безпеки України.

Але постає питання в контексті економічної безпеки держави: який зміст у більшій мірі повинен закладатися в розуміння поняття «інноваційні відносини» та «інновації»: економічний, який би означав можливі ризики пов'язані із неможливістю реалізації інноваційних проектів на території України і, як наслідок, потребу їх експорту за кордон; або ж науково-технічний, який би означав можливі ризики втрати національного наукового потенціалу та експорт не просто технологій, а справжній відтік мізків. Відповідь на це питання не очевидна.

Наприклад, Ю.В. Красношкова, перекладаючи інноваційну безпеку підприємства на макроекономічний рівень, акцентує увагу виключно на втраті державою власного інноваційного потенціалу внаслідок переважно зовнішнього негативного впливу: промисловий шпіонаж, викрадення нових технологічних розробок тощо [10].

М.А. Йохна та В.В. Стадник зазначають, що інноваційна діяльність пов'язана з науково-технічною як загальне і окреме, при цьому вони не структурують інноваційну діяльність та не виокремлюють її складові [11, с. 400].

Усе зазначене вище викликає необхідність розробки та прийняття окремого нормативно-правового акта, який би регулював відносини у сфері забезпечення інноваційної безпеки країни. Найбільш прийнятним вважається прийняття відповідного

закону, який би встановлював фундаментальні засади державного регулювання у сфері інноваційної безпеки, та відповідної стратегії або державної програми, яка б окреслювала подальші перспективи розвитку відносин в означеній сфері, як в економічному, так і в господарсько-правовому контексті.

Дослідження демонструють, що на сьогодні законодавче регулювання забезпечення економічної безпеки в Україні не відповідає ні міжнародним стандартам, ні сучасним соціально-економічним тенденціям, що притаманні світовій економіці. Досвід 2008–2010 років, – мова йде перш за все про запобігання розповсюдженню негативних наслідків глобальної фінансово-економічної кризи на вітчизняну економіку, – демонструє ефективність адміністративних методів управління в короткостроковій перспективі. Таке кон'юнктурне втручання дозволяє досягти бажаного стану рівноваги економічних процесів, але не дає можливостей для стратегічного розвитку в подальшому.

Більше того, імперативні засоби державного регулювання економічних процесів та особливо інноваційних відносин не припустимі в контексті розвитку ринкових процесів. Україна як держава, що розвивається, намагається привернути увагу закордонних інвесторів до власного промислового сектору, а, відтак, і законодавство повинно відповідати тим вимогам, які до нього висувають ці інвестори (світова економічна спільнота). У цьому контексті може виникати антагонізм двох прагнень України: захистити національні інтереси й забезпечити національну безпеку та залучити іноземних інвесторів для стимулювання економічного розвитку країни. Якщо виходити з того, що інтереси національної безпеки превалюють над усіма іншими соціально-економічними інтересами, у тому числі інтересами власників засобів виробництва, то приходимо до висновку щодо необхідності розробки Закону України «Про інноваційну безпеку» таким чином, щоб у ньому були передбачені жорсткі імперативні засоби регулювання інноваційно-інвестиційних відносин у промисловому секторі в разі настання економічної кризи або підвищення вірогідності її настання.

У такому випадку цей законодавчий акт може бути віднесений до категорії антикризових законів, які притаманні багатьом країнам, причому переважно високорозвиненим, метою таких законів є стабілізація в першу чергу внутрішнього економічного середовища.

Висновки. Отже, у сучасних умовах для України найбільш прийнятним було б застосування синтезованого типу державної інноваційної політики, за умови якого можна було забезпечити сталий розвиток інноваційно-інвестиційних відносин та необхідний рівень державної інноваційної та економічної безпеки. Загалом, проведений аналіз взаємозв'язку інновацій та системи забезпечення економічної безпеки держави призводить до висновку щодо визначального характеру саме інноваційного розвитку економіки в сучасних умовах господарювання. Це пояснюється тим, що інноваційна сфера є свого роду потенціалом розвитку промислового сектору та загалом економіки України, реалізація якого залежить виключно від позиції влади, а відтак створення належного господарсько-правового забезпечення реалізації цього потенціалу здатне позитивним чином впливати і на стабільність та поступовість у розвитку всіх складових державної економічної політики, у тому числі і в контексті економічної безпеки України.

Література:

1. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
2. Про інвестиційну діяльність : Закон України 18.09.1991 № 1560-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.
3. Кучерява З. Правове забезпечення інноваційного розвитку в Україні / З. Кучерява [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/13958>.
4. Захарченко В.І. Інноваційний менеджмент : теорія і практика в умовах трансформації економіки : [навч. посібник] / В.І. Захарченко, Н.М. Корсікова, М. М. Меркулов. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. – 448 с.
5. Федулова Л.І. Концептуальні засади державної регіональної промислової політики в умовах інноваційного розвитку / Л.І. Федулова // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1. – С. 112–119.
6. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки : [навчальний посібник] / Л.А. Швайка. – К. : Знання, 2006. – 435 с.
7. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент : [навч. посібник]. – К. : КНЕУ, 2003. – 504 с.
8. Сільченко І.А. Державна інноваційна політика в умовах формування інноваційної моделі розвитку / І.А. Сільченко // Економіка та управління національним господарством. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vbumb/2010_1/6.pdf.
9. Агарков С.А. Инновационный менеджмент и государственная инновационная политика : [учебное пособие] / С.А. Агарков, Е.С. Кузнецова, М.О. Грязнова – М. : Академия Естествознания, 2011. – 143 с.
10. Краснощочкова Ю.В. Інноваційна безпека підприємства як запорука конкурентоспроможності в умовах інтеграції / Ю.В. Краснощочкова // Управління розвитком. – 2011. – № 4(101). – С. 177-178. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/upros/2011_4/u1104kr4.pdf.
11. Йохна М.А. Економіка і організація інноваційної діяльності : [навч. посібник] / М.А. Йохна, В.В. Стадник. – К. : Видавничий центр «Академія», 2005. – 400 с.

Белоусов Е. М. Некоторые аспекты юридического содержания инноваций

Аннотация. Статья посвящена исследованию проблемы некоторых аспектов юридического содержания инноваций и их места в законодательном поле. Проанализированы основные (первоначальные) позиции относительно определения понятия «инновации» в контексте законодательного обеспечения. Исследовано взаимосвязь инноваций и инновационной сферы с экономической безопасностью государства, обращено внимание на проблему методологического и терминологического обеспечения хозяйственно-правовой науки.

Ключевые слова: экономическая безопасность, инновации, инновационная сфера, инновационный путь развития.

Bilousov Y. Some aspects of the legal content of innovation

Summary. The article is devoted to the problem of some aspects of the legal content of innovations and their place in the legislation. Initial legal position regarding the definition of “innovation” in the context of legislative support was analyzed. Investigated value innovation and innovative areas of economic security, pay attention to the methodological and terminological ensure economic and legal sciences.

Key words: economic security, innovation, innovation area, innovation way of development.